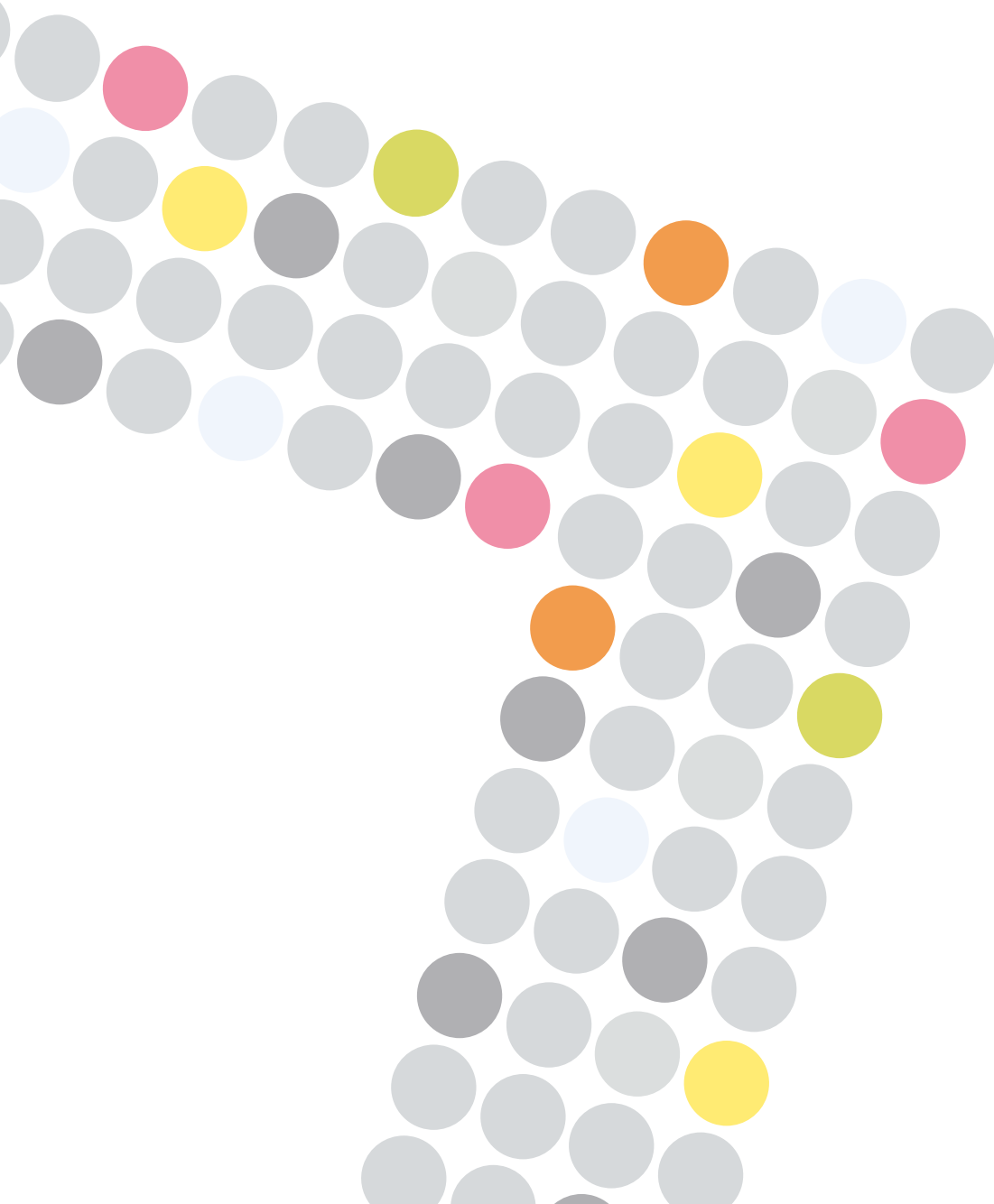


Rómske deti do materských škôl: kde začať?

Zhrnutie aktuálnych poznatkov pre tvorcov politik



Júl 2013



Inštitút SGI

spracovala Veronika Korčeková*

Júl 2013

*Autorka na výstupe pracovala počas projektu OSI "Think Tank Young Professional Development Program for MA and PhD Graduates 2013"

Rómske deti do materských škôl: kde začať?

Zhrnutie aktuálnych poznatkov pre tvorcov politik

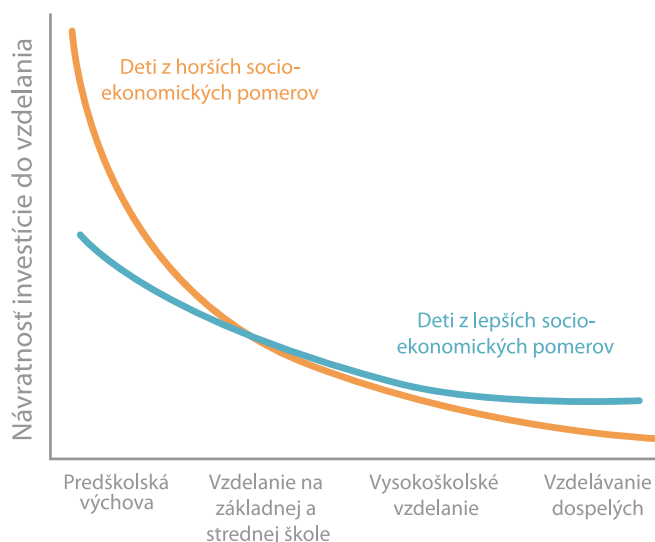
Zhrnutie

Predškolské vzdelávanie by mohlo v dlhodobom horizonte podľa viacerých odborných štúdií výrazne zlepšiť situáciu rómskej menšiny na Slovensku. Pripravovaná rómska reforma má ambíciu zaviesť povinnú predškolskú dochádzku od troch rokov pre deti z „rizikových rodín“. Na to, aby bolo takéto opatrenie efektívne a v praxi uskutočniteľné, sú však potrebné viaceré systémové zmeny.

Prioritu v súčasnosti predstavuje zabezpečenie dostačujúcich predškolských kapacít. Ďalšie okruhy, ktorým sa kompetentné štátne orgány musia venovať, sú zabezpečenie ľahkej dostupnosti predškolských zariadení, obmedzenie finančných nákladov rodín, odstránenie bariér na strane škôlok a kladenie dôrazu na spoluprácu s rodičmi.

Predškolská výchova je nutným, aj keď nie jediným predpokladom začlenenia Rómov do väčšinovej spoločnosti na Slovensku. Investícia do predškolského vzdelania má vyššiu návratnosť než investícia do vzdelania v neskorších štádiách detského vývoja, pretože znižuje možné budúce výdavky. U detí z horších socio-ekonomických pomerov je tento efekt dokonca výraznejší (graf 1, EC 2011).

Graf č. 1: Návratnosť rôznych stupňov vzdelávania u detí z horších a lepších socio-ekonomických pomerov (zdroj: EC 2011, vlastná úprava)



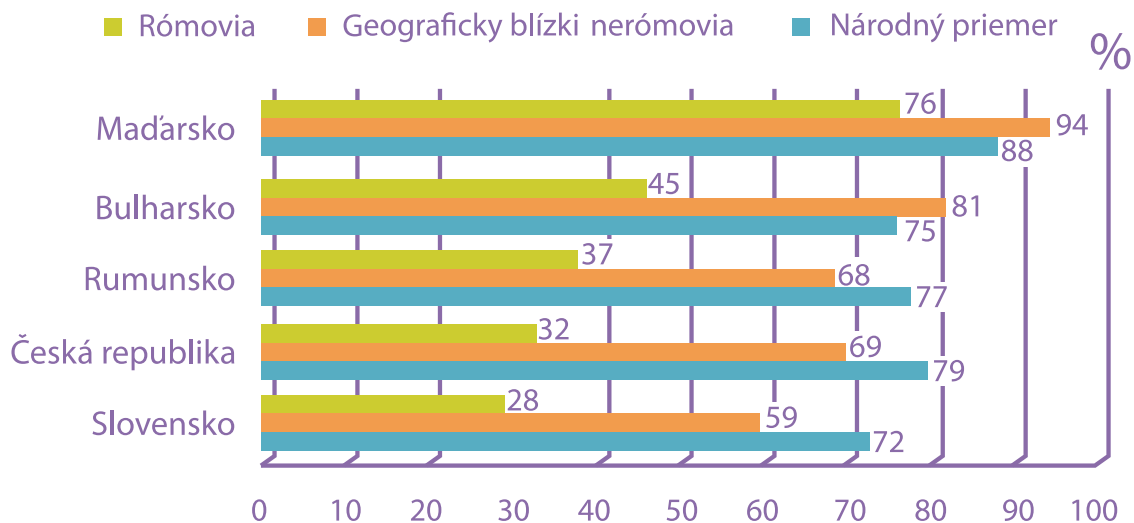
Odborné výskumy (WB 2012, SGI 2012) ukazujú, že deti z málo podnetného prostredia, ktoré navštevovali predškolské zariadenie, majú pri ďalšom vzdelávaní omnoho menšie problémy, majú väčšiu šancu ukončiť základnú školu a následne pokračovať na strednej škole. Taktiež je menej pravdepodobné, že budú zaradené do systému špeciálneho vzdelávania v dôsledku nedostatočných kognitívnych schopností.

V čom je problém?

Zapojenosť rómskych detí do predškolskej výchovy je na Slovensku veľmi nízka. Podľa výsledkov výskumu Svetovej banky, UNDP a Európskej komisie v roku 2011 vo vybraných komunitách s vysokým podielom Rómov navštevovalo škôlku len 28 % detí vo veku od 3 do 6 rokov (WB 2012). V porovnaní s geograficky blízkou populáciou, slovenským priemerom, ako aj ostatnými krajinami v regióne ide o najnižšiu hodnotu (graf 2).

Graf č. 2: Predškolská zapojenosť–podiel (%) detí vo veku 3-6 rokov, ktoré v roku 2011 navštevovali zariadenie predškolskej výchovy (zdroj: dáta WB 2012, vlastná úprava)

Graf č. 2



Najnižšia miera zaškolenosti detí na Slovensku je v segregovaných osadách, teda tam, kde by deti do škôlky potrebovali chodiť najviac vzhľadom na málo podnetné prostredie (UNDP 2012).

Tento stav je neudržateľný, pokiaľ sa má socio-ekonomická situácia Rómov na Slovensku v dlhodobom horizonte zlepšiť.

Aké sú príčiny problému?

Záverčné hodnotiace správy projektu „Dobrý začiatok/A Good Start“ (SGL 2012, Salner 2012), zameraného na zlepšenie zaškolenia rómskych detí v predškolskom veku aj na Slovensku, poukázali na najzásadnejšie prekážky.

Obr. č. 1: Prekážky v predškolskej výchove rómskych detí na Slovensku (zdroj: Salner 2012, vlastná úprava)



Okruhy prekážok (viď tiež obr. č. 1):

1. Vážnym problémom je **nedostatok predškolských kapacít**, a to nielen v husto obývaných lokalitách, ale aj v izolovaných komunitách. Potvrďuje to aj Správa o stave školstva (MŠ 2013). Materské školy riešia problém s chýbajúcimi priestormi a personálnym zabezpečením uprednostňovaním detí, ktoré sú rok pred nástupom do školy alebo ktoré majú zamestnaných rodičov prípadne zamestnanú samotnú matku. Takýto stav nezodpovedá reálnemu dopytu po predškolskej výchove a výrazne obmedzuje zapojenie mladších rómskych detí.

2. **Vzdialenosť škôlky od obydla** a nutnosť každodenného dochádzania verejnou dopravou resp. pešo je ďalším z dôvodov, prečo rómski rodičia zo vzdialenejších komunít neposielajú svoje deti do škôlky. Pokiaľ nie je odvoz maloletých detí zabezpečený (napr. školským autobusom alebo cez terénnych sociálnych pracovníkov), samotní rodičia majú len malú motiváciu sprevádzať deti do a zo škôlky kvôli časovej a finančnej náročnosti cestovania či iným dôvodom ako napr. starostlivosť o súrodencov.

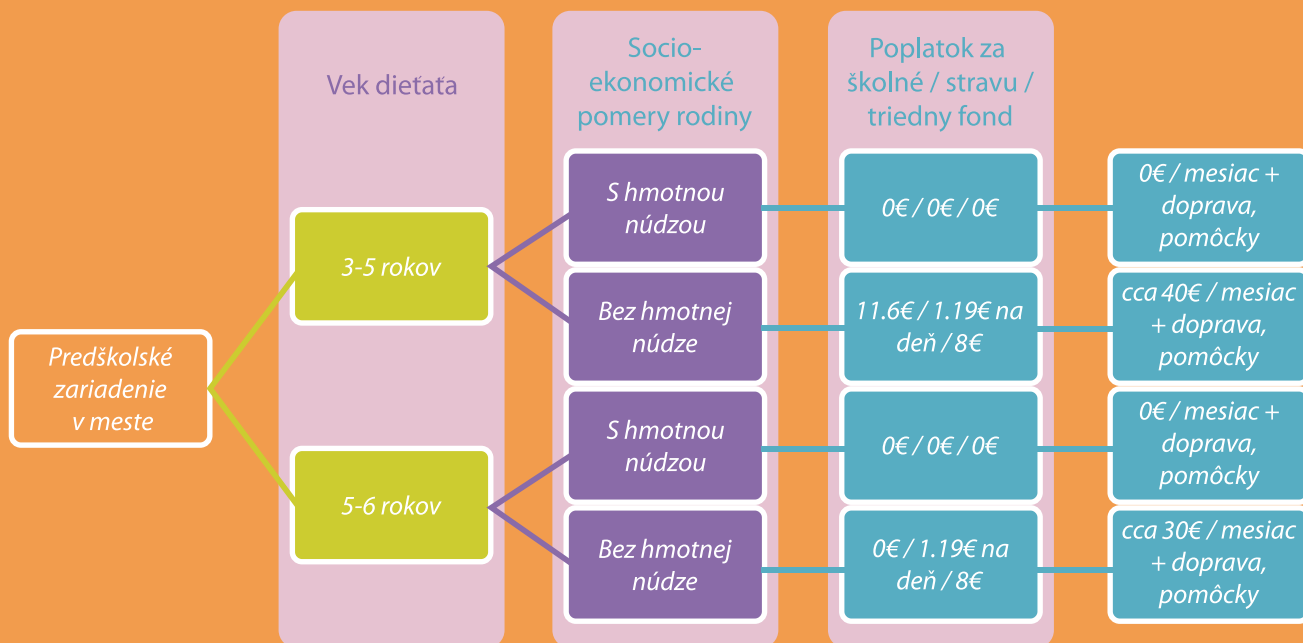
3. **Finančné hľadisko** zohráva dôležitú úlohu pri zaškolení - aj keď je návšteva MŠ a stravné v určitých prípadoch bezplatné (viď Box 1), ďalšie výdavky na dopravu, triedny fond, lepšie oblečenie a iné vybavenie odrádzajú rodičov od posielania detí do škôlky.

4. Okrem týchto prekážok sa rodičia stretávajú aj s **prekážkami na strane škôlok** - s nevôľou prijať rómske deti kvôli výhradám nerómskych rodičov či samotných učiteliek, s jazykovou bariérou alebo s vyžadovaním zaplataenia „dobrovoľného“ príspevku.

5. Výraznou bariérou je aj **postoj rodičov rómskych detí** - ich nedôvera voči predškolským zariadeniam a ich neznalosť dôležitosti predškolskej výchovy. Jazyková bariéra len umocňuje nezaujem rodičov a spôsobuje problémy pri získavaní informácií.

Box 1: Výdavky na škôlku a hmotná núdza

Posledný ročník škôlky je bezplatný pre všetky deti, pričom rodič hradí len stravné. Pokiaľ je rodič v hmotnej núdzi, dieťa má nárok na odpustenie poplatku za škôlku aj počas nižších ročníkov ako aj na odpustenie poplatku za stravovanie. To sa ale mnohých rómskych rodín s viacerými deťmi v podstate netýka - kvôli výške rodinných prídavkov (ak matka má aj mladšie dieťa a poberá rodičovský príspevok) im totiž nevzniká nárok na hmotnú núdzu. Potvrďuje to aj fakt, že poberateľmi dávok v hmotnej núdzi sú prevažne jednotlivci a bezdetné páry, približne len 30% z poberateľov tvoria rodiny s deťmi (WB 2012b). Nižšie uvedená schéma ilustruje výdavky na jedno dieťa vo vybranom mestskom predškolskom zariadení (zdroj: Salner 2012, vlastná úprava).



Salner, A. (2012): A Good Start - Country Evaluation Report Slovakia, Slovak Governance Institute 2012.

Ako problém riešiť?

Zlepšenie predškolskej dochádzky rómskych detí je možné dosiahnuť nasledovnými, vzájomne previazanými krokmi:

1. Navýšenie kapacít predškolských zariadení resp. poskytnutie alternatívnych možností

Prioritou v riešení predškolskej výchovy rómskych detí by malo byť zabezpečenie dostatočných kapacít predškolských zariadení. V oblastiach, kde je v krátkodobom horizonte zložitá rozšíriť resp. zriadiť MŠ je nutné aspoň zabezpečiť alternatívne možnosti predškolskej výchovy.

Príkladom alternatívnej možnosti sú predškolské kluby prevádzkované v rámci komunitných centier. Organizácia ETP Slovensko v roku 2010 prevádzkovala takýto klub v každom zo svojich 12 komunitných centier (ETP 2011). Predškolský klub v komunitnom centre v Koši-

ciach-Šaci v súčasnosti navštevuje približne dvadsať detí vo veku 3 až 6 rokov niekoľko hodín každý deň v týždni.

Predškolský klub má veľký prínos pre rozvoj detí, ktoré by inak nenavštevovali bežnú materskú školu. Potvrďuje to aj fakt, že žiadne z detí, ktoré klub navštevovali, nebolo zaradené do nultého ročníka alebo špeciálnej školy¹.

V podobnom duchu funguje tzv. „Školička“ v priestoroch rehoľných sestier či tzv. Rodinná výchova v dome facilitátorky v Zborove, zriadená v rámci projektu „Dobrý začiatok“.

Odporúčania:

- Úlohou štátnych orgánov je finančne zabezpečiť dostatočné množstvo predškolských zariadení a prihliadnuť na schopnosť obcí hradiť režijné náklady. Tieto výdavky je možné pokryť aj z prostriedkov EÚ.

¹ Informácie poskytnuté pracovníčkou komunitného centra Košice-Šaca 14. februára 2013

- V oblastiach, kde je v krátkodobom horizonte komplikované rozšíriť resp. zriadiť MŠ, musí štát kapacitne a finančne podporiť predškolskú výchovu cez dostupné komunitné centrá. Okrem toho by mali kompetentné orgány prehodnotiť poskytnutie stabilnej finančnej podpory predškolským zariadeniam, ktoré sú prevádzkované mimovládnyimi organizáciami napr. cez pravidelné grantové programy.

Okrem priestorových kapacít je nutné zabezpečiť predškolskú výchovu aj po **personálnej stránke**.

Ako ukázal projekt „Dobrý začiatok“, pre dosiahnutie uspokojivých výsledkov je predškolskú výchovu potrebné riešiť komplexne, od detí, cez vychovávateľov, asistentov, terénnych a komunitných pracovníkov, mediátorov až po iné kompetentné inštitúcie (SGI 2012).

Národný projekt realizovaný Metodicko-pedagogickým centrom, ktorého cieľom je preškoliť učiteľov materských škôl na prácu s deťmi z marginalizovaných rómskych komunit (MRK), má v tomto smere potenciál situáciu zlepšiť. Je však nutné zabezpečiť nielen dobre vyškolených pedagógov, ale aj dostatočný počet **podporného personálu**. Zamestnávanie terénnych a sociálnych pracovníkov, ktorí budú mať na starosti dochádzku, vybavenie či dostatočnú hygienu rómskych detí zlepši mieru integrácie rómskych detí, odbremení pedagóga a poskytne mu priestor na zlepšenie kvality predškolskej výchovy.

Práca mediátorov má taktiež nezastupiteľné miesto pre uľahčenie komunikácie s rodičmi detí či pri prekonávaní bežných sporov. Podmienky pre výber týchto pracovníkov by mali zahŕňať predovšetkým znalosť jazyka komunity, miestnych pomerov a spoľahlivý prístup. Dosiahnutý stupeň vzdelania by mal byť braný ako výhoda a nie ako podmienka, tak aby sa o pozície mohli uchádzať aj šikovní ľudia z miestnych rómskych komunit.

Odporúčania:

- Uvedený podporný personál je možné zabezpečiť v spolupráci s obcou. Štát by mal v tomto smere poskytnúť dostatočné možnosti financovania týchto pracovných pozícií, či už cez štátny rozpočet alebo prostriedkov EÚ. Prenesenie platobnej povinnosti

na obce je vzhľadom na limitované zdroje miestnych samospráv a udržateľnosť týchto pozícií nežiadúce.

2. Zabezpečenie ľahkej dostupnosti predškolského zariadenia

Okrem dostatočných predškolských kapacít je potrebné zabezpečiť aj dopravu z odľahlých osád.

Odporúčania:

- Prevádzkovanie školského autobusu na dovoz/odvoz rómskych detí z/do škôlky by malo byť v kompetencii jednotlivých obcí, pričom dostatočné finančné prostriedky bude obciam poskytovať štát.
- Pokiaľ by sa školský autobus neosvedčil, prípadne by bolo jeho prevádzkovanie vzhľadom k počtu detí neefektívne, je potrebné hľadať alternatívne riešenia dopravy ako napríklad zapojenie terénnych sociálnych pracovníkov či pracovníkov na aktivačných prácach do sprevádzania detí.

3. Finančné sprístupnenie predškolskej výchovy

Napriek tomu, že finančné hľadisko nie je hlavným dôvodom, prečo rodičia neposielajú deti do škôlok (UNDP 2012), je v záujme celej spoločnosti odbúrať všetky možné prekážky vzhľadom na vysokú návratnosť zaškolenia rómskych detí.

Skúsenosti z minulosti ukazujú, že zavedenie bezplatného predškolského ročníka, kedy štát prepláca školné,

nezabezpečil rapidný nárast účasti detí v predškolskej výchove (Kubánová 2011). Významnejšiu rolu zohráva poskytnutie bezplatnej stravy. Práve preto je potrebné pri zavádzaní štátnych opatrení prihliadať nielen na školné ale aj na ostatné výdavky rodín.

Odporúčania:

- Zabezpečiť, aby boli v prípade nízkoprijímových rodín finančné náklady spojené so škôlkou (stravné, cestovné, školské pomôcky a pod.) čo najnižšie.

- Zmenu je možné dosiahnuť napríklad cez poskytovanie bezplatnej stravy pre sociálne znevýhodnené deti, ktoré na ňu inak nemajú nárok; cez preplatenie nákladov na dopravu či školských pomôcok pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia resp. MRK a podobne.

- Podporné opatrenia by mali byť podmienené pravidelnou dochádzkou detí do škôlky a nie len ich zapísaním.

4. Odstránenie bariér na strane škôlok

Zmena prístupu samotných škôlok k zapájaniu rómskych detí do predškolskej výchovy je dôležitým faktorom pre úspešnosť štátnych opatrení. Opodstatnenie má aj práca s väčšinovou populáciou a snaha zlepšiť vzájomný dialóg s rómskou menšinou.

Odporúčania:

- Štát by mal žiadať predškolské zariadenia v oblastiach s významným zastúpením MRK, aby sa snažili zapojiť čo najviac rómskych detí, a to napríklad realizovaním dní otvorených dverí, aktívnou komunikáciou s rodičmi detí či používaním rómskeho jazyka resp. využitím služieb asistenta so znalosťou rómskeho jazyka.

- Zabezpečenie podporného personálu zohráva v tomto smere veľmi dôležitú úlohu.

5. Dôraz na spoluprácu s rodičmi

Veľmi dôležitá je komunikácia s rodičmi a ich zapojenosť do celého procesu predškolskej výchovy. Zlepšenie informovanosti o prínosoch škôlky pre ich deti, intenzívna spolupráca vychovávateľov s rodičmi za neodmysliteľnej pomoci rómskych asistentov, pravidelné stretnutia rodičov, detí a vychovávateľov, či zapojenie rodičov priamo do role asistentov alebo mediátorov môže vybudovať atmosféru vzájomnej dôvery (Salner 2012). Rodičov je nutné informovať aj o potrebe zapísať deti do škôlky do určitého termínu, pretože po jeho uplynutí už zápis bude možný až o rok. Popríklad je vhodné umožniť flexibilnejší systém zapisovania detí.

Box 2: Overený postup z praxe

Ako veľmi úspešný sa ukázal maďarský projekt „Your Story“ (Tvoj Príbeh), realizovaný v rámci projektu „Dobrý začiatok“. Jeho cieľom bolo zapojiť matky rómskych detí do výchovného procesu prostredníctvom čítania rozprávkových kníh. Týmto spôsobom mohli matky, mnohokrát samy v pozícii neplnoletého dieťaťa, prevziať zodpovednosť za rozvoj svojho dieťaťa. Projekt vyškótil a zamestnával prevažne rómske ženy ako lektorky, ktoré boli schopné účinne rozvíjať vyjadrovacie schopnosti účastníčok a motivovať ich k ďalšiemu vzdelávaniu (SGI 2012).

Tento overený postup bude jednou z aktivít projektu „Investícia v ranom detstve – podpora sociálnej inovácie a integrácie Rómov“ v rámci programu PROGRESS, ktorý je v súčasnosti realizovaný vo viacerých lokalitách na Slovensku Úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity.

Odporúčania:

- Štátne opatrenia zamerané na zlepšenie predškolskej výchovy rómskych detí musia aktívne zapájať rodičov detí do celého procesu predškolskej výchovy pomocou rôznych participatívnych metód.

Odporúčania na záver

Okrem národného projektu zameraného na predškolskú výchovu v materských školách a nedávno uverejnenej výzvy, ktorá zahŕňala aj podporu rekonštrukcie a výstavby nových MŠ vrátane ich materiálneho dovybavenia, v súčasnosti prebieha dvojročný projekt „Investícia v ranom detstve – podpora sociálnej inovácie a integrácie Rómov“ v rámci programu PROGRESS. Tieto kroky vlády možno hodnotiť pozitívne, no ich **intenzita by sa mala zvýšiť**. Pre ďalšie pozitívne systémové zmeny je tiež veľmi dôležité, aby výstupy spomínaného projektu nezostali len „na papieri“, ale **boli naozaj premietnuté do štátnych opatrení**.

Podľa dostupných informácií ďalšie aktivity vlády sú naplánované na rok 2014, v závislosti od dostupných zdrojov zo štrukturálnych fondov (Lajčáková 2013). Realizácia týchto aktivít by však nemala byť podmienená iba externým financovaním. Je nutné vyčleniť na túto oblasť **aj financie zo štátneho rozpočtu**.

Prebiehajúca diskusia o zavedení povinnej predškolskej dochádzky od troch resp. štyroch rokov dieťaťa zatiaľ nie je realizovateľná kvôli existujúcemu kapacitnému problému. **Práve preto má navýšenie kapacít škôlok najvyššiu prioritu a vláda by mu mala venovať zvýšenú pozornosť**.

Zdroje:

- EC (2011): *Communication from the Commission: Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*, Európska Komisia 2011. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EN:PDF>
- ETP (2011): *Výročná správa za rok 2010, ETP Slovensko: Centrum pre udržateľný rozvoj 2011*. http://www.etp.sk/wp-content/uploads/downloads/2011/07/VS_2010_mala_SJ.pdf
- Kubánová, M. (2011): *Zlepšilo sa zaškolenie detí zo znevýhodneného prostredia v materských školách po zavedení bezplatného predškolského ročníka?*. SGI 2011. http://www.skolainak.sk/files/novinky/files/Reportaz_Kubanova_SGI_predskolska_vychova.pdf
- Lajčáková, J. (2013): *Správa občianskej spoločnosti o implementácii stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 a revidovaného akčného plánu dekády na Slovensku*. Rómsky Inštitút, CVEK Kultúrne združenie Rómov Slovenska 2013. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file22_sk_civil-society-monitoring-report_sk.pdf
- REF (2012): *Dobry štart: Štrukturálne fondy EÚ a vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve v prípade marginalizovaných rómskych komunít*. Roma Education Fund 2012. <http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/documents/ags-policypaper2-2012-july-slovakian03.pdf>
- Salner, A. (2012): *A Good Start - Country Evaluation Report Slovakia*. Slovak Governance Institute 2012.
- SGI (2012): *Final Evaluation Report of the „A Good Start“ Pilot Project*. Slovak Governance Institute 2012.
- UNDP (2012): *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. UNDP 2012. <http://europeandcis.undp.org/publications/#roma>
- WB (2012a): *Toward an Equal Start: Closing the Early Learning Gap for Roma Children in Eastern Europe*. World Bank 2012. http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf
- WB (2012b): *Implementing the Benefit in Material Need in the Slovak Republic Institutional Arrangements and Coordination of Cash Transfers with the Provision of Employment and Social Services*. World Bank 2012. <http://www.employment.gov.sk/en.html>



Slovak Governance Institute
Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

www.governance.sk

Gajova 4, 811 09 Bratislava